

La “televisió de qualitat” contra les cordes: dissecció del concepte i comparació interdisciplinària

Eva Pujadas Capdevila

A continuació es presenten algunes de les principals conclusions d'un extens treball de recerca sobre la “televisió de qualitat” realitzat en format de tesi doctoral. L'objectiu d'aquest treball va ser, en primer lloc, el d'identificar els principals àmbits de referència del discurs sobre la qualitat a la televisió; és a dir, identificar de què es parla quan es parla de qualitat a la televisió. En segon lloc, el d'establir línies de continuïtat entre els discursos sobre la qualitat a la televisió i els debats més recurrents sobre la televisió pública (especialment el debat sobre el concepte de servei públic), així com establir els paral·lelismes entre l'àmbit televisiu i altres àmbits de creació estètica amb les seves respectives repercussions en l'àmbit ètic.

El concepte de “qualitat a la televisió” enriqueix extraordinàriament el debat sobre els objectius de la televisió pública malgrat presentar-se sota una pàtina d'aparent neutralitat “científica”. Efectivament, parlar de qualitat i, encara més, de qualitat a la televisió no és cap exercici de neutralitat sinó tot el contrari, amaga una quantitat de pressupòsits extraordinàriament significatius sobre la naturalesa del mitjà, les seves funcions democràtiques i el tipus de relació que construeix amb els respectius telespectadors.

A continuació es presenten algunes de les principals conclusions extretes del treball de recerca esmentat.¹

1. El discurs sobre la “televisió de qualitat” és un discurs que fa referència a quatre grans àrees temàtiques: el sistema televisiu, la programació en termes globals, les cadenes de televisió i els programes televisius. Tot i que en cadascuna d'aquestes àrees temàtiques hi ha certs discursos que deleguen la realització de la qualitat en altres àrees, és possible identificar un contingut substantiu de la qualitat en cadascuna d'elles.

En el discurs sobre la “**qualitat del sistema televisiu**” es poden diferenciar tres grans tipus de discurs. En primer lloc, un discurs que parla de la qualitat del sistema com un objectiu a aconseguir, sense identificar els elements que defineixen la qualitat del sistema.

En segon lloc un discurs substantiu sobre la qualitat del sistema televisiu on es poden identificar diverses nocions de qualitat: hi ha una sèrie de definicions de la qualitat en termes polítics (que l'equiparen a la programació nacional, programació del territori o programació que contribueix a la conformació de les seves comunitats i reforça el seu sistema polític); altres discursos defineixen la qualitat en termes econòmics (segons aquest punt de vista, la qualitat es defineix com a sinònim de rendibilitat, competitivitat o generació de riquesa); altres

¹ El treball de recerca que aquí es resumeix va ser guardonat amb el Premi d'Investigació a la Comunicació de Masses que atorga el Consell de l'Audiovisual de Catalunya (2002).

discursos defineixen la qualitat en funció de l'audiència (sigui en termes quantitativus, en termes qualitativus i es parla "d'audiències significatives" o de familiaritat amb l'audiència), i uns altres discursos que defineixen la qualitat televisiva en funció de l'acompliment de determinades funcions culturals (amb referències a l'educació, l'aprenentatge, la formació, etc.).

En tercer lloc hi ha una sèrie de discursos sobre la qualitat del sistema televisiu que no defineixen cap contingut sinó que identifiquen els actors i/o les institucions responsables de la seva realització. En aquests discursos es fa referència a la qualitat com el resultat de determinades condicions estructurals; principalment es parla de condicions legislatives i financeres (externes a les cadenes) i de condicions de producció (internes a les cadenes).

En els discursos sobre la **"qualitat de la programació"** se situen aquells discursos que fan referència al conjunt de la programació televisiva existent dins un determinat sistema. Es poden distingir uns discursos que defineixen la qualitat de la programació en termes polítics (amb referències a la construcció de la identitat nacional, l'enriquiment del teixit social, etc.), altres que remetent a l'existència de professionals competents i un tercer gran bloc del discurs que remet a la diversitat com un element de valoració de la qualitat de la programació.

La diversitat esdevé en aquest àmbit el concepte a definir. Hi ha un discurs predominant que fa una interpretació econòmica de la diversitat i l'equipara amb l'eficiència del mercat. Aquest discurs tendeix a reproduir els discursos generats en una etapa anterior sobre el servei públic de televisió i mostra una tendència a confondre els objectius empresarials de les institucions televisives amb els seus objectius socials i polítics. Altres interpretacions de la diversitat que s'identifiquen amb la "qualitat de la programació televisiva" són la diversitat social (on s'utilitzen barems com la fidelitat a la realitat, la representació dels diferents sectors socials i de diferents punts de vista) i la diversitat de gèneres televisius.

El discurs sobre la **"qualitat de les cadenes de televisió"** distingeix dos grans tipus de valoracions sobre la qualitat. D'una banda, hi ha una sèrie de discursos que defineixen la qualitat de les cadenes televisives en termes "centrífugs", és a dir, utilitzen barems d'avaluació externs a la mateixa cadena. En aquest sentit hi ha uns discursos que parlen de la qualitat de la cadena en funció de l'acompliment del seu mandat o missió estatutària, altres que defineixen la qualitat de les cadenes en funció de la contribució que fa la cadena a la qualitat global de la programació, mesurada en termes de diversitat. Altres discursos defineixen la qualitat de les cadenes de televisió en funció de la seva capacitat de definir una línia editorial pròpia o una identitat diferenciada de la resta de cadenes. Aquest criteri fa referència a la consciència de la presència del públic espectador com un element que atorga qualitat a les cadenes (que involucra, alhora, la paciència en la programació de nous programes perquè el públic s'hi acostumi, el respecte a la confiança que el públic diposita en la cadena o la no linealitat de la programació). Un darrer criteri esmentat com a definidor de la

“qualitat de les cadenes de televisió” és l’equilibri entre la programació pròpia i la programació aliena.

D’una altra banda, hi ha una sèrie de discursos que defineixen la qualitat de les cadenes de televisió en termes centrípets, és a dir, utilitzen criteris de valoració interns a la cadena. En aquest sentit s’esmenta el grau de llibertat existent a l’interior de les cadenes de televisió o la professionalitat dels seus treballadors.

El discurs sobre la “**qualitat dels programes televisius**” és l’àmbit més concret de referència sobre la “qualitat televisiva” i en el qual es desenvolupen barems i indicadors de la qualitat més específics. Per parlar de la qualitat dels programes televisius s’elaboren dos grans tipus de discurs.

D’una banda, hi ha uns discursos que utilitzen elements de valoració externs als programes. Per exemple s’avaluen els programes a partir de l’atribució de determinades funcions. El cas més clar és el dels programes definits com a informatius en què la qualitat és una mesura del grau en el qual dóna informació (es mesura l’objectivitat, la imparcialitat o l’informativitat). En altres casos es fan valoracions dels programes a partir d’una sèrie de disciplines externes com, per exemple, l’economia (i la qualitat dels programes televisius es mesura en termes de rendibilitat, de competitivitat o d’èxit empresarial), l’ètica (i la qualitat s’avalua en termes de l’aproximació que fan a l’espectador i es valora l’estímul que suposa per a la reflexió, el respecte, el tipus de consum proposat, etc.) i l’extàtica (que defineix la qualitat dels programes televisius en funció de l’acte de recepció i de l’experiència que provoquen aquests programes en l’espectador).

D’una altra banda, hi ha uns discursos sobre la qualitat dels programes televisius que defineixen la qualitat a partir d’elements interns al mateix mitjà i que, explícitament o implícitament, reivindiquen l’establiment de criteris d’avaluació interns al mitjà televisiu. En aquest sentit hi ha una sèrie de discursos que defineixen la qualitat en funció del contingut (sigui a partir del tractament de determinats temes, dels tipus de contingut o dels tipus d’aproximació al contingut); altres que defineixen la qualitat dels programes a partir de la “forma” (sigui en termes de la seva “escriptura”, amb referències a la seva construcció interna, als personatges, a la relació entre les trames, etc., sigui en termes de les seves “qualitats tècniques”, amb referències a la il·luminació, els plans, el muntatge, etc.). Altres discursos defineixen la qualitat dels programes en funció de la interrelació entre forma i contingut.

Finalment, hi ha una sèrie de discursos que defineixen la qualitat dels programes televisius en funció del gènere al qual pertanyen.

2. En cadascuna d’aquestes àrees temàtiques, la variable de *l’habitus*² permet donar compte de les diferències en el discurs i en l’èmfasi en uns o uns altres elements com a defintoris de la qualitat. En resum,

² *L’habitus* es podria resumir de manera simplificada com la socialització professional; és a dir, tot aquell conjunt de maneres de fer, de maneres de veure la realitat social fruit de l’exercici d’una determinada professió. Cal esmentar que el concepte d’*habitus* rebutja, d’una banda, el determinisme professional i, de l’altra, nega la total autonomia de l’individu en relació amb els condicionaments socials.

- Els polítics defineixen la qualitat en cadascun dels àmbits temàtics en termes de construcció nacional, lingüística, comunitària o en referència al territori.
 - Els programadors i directius de les cadenes parlen de la qualitat prioritàriament en termes de rendibilitat, èxit d'audiència o d'impacte.
 - Els professionals que treballen en l'elaboració dels programes remetent a una concepció més tècnica de la qualitat, en termes de característiques formals del llenguatge televisiu, com el muntatge, els plans, la il·luminació, la música, etc.
 - Els guionistes, analistes i teòrics interpreten la qualitat en termes de l'estructura, de la construcció dels personatges o de les trames.
 - La literatura acadèmica sobre la "qualitat televisiva" es presenta en el discurs sobre la qualitat com un àmbit de gran vitalitat en el replantejament de temes i la identificació de conceptes i solucions originals en la consideració de la funció social de la televisió i dels barems de "qualitat".
 - L'audiència a partir dels comparativament escassos estudis duts a terme sobre la seva concepció de qualitat, distingeix la qualitat de l'apreciació dels programes i aplica uns criteris més estrictes a la valoració de la qualitat. És a dir, distingeix perfectament allò que li agrada d'allò que considera qualitat, fet que no acostumen a distingir, en el discurs, els programadors de les cadenes. D'una altra banda, l'audiència vincula la qualitat a la seriositat del programa (és a dir, als gèneres informatius), de manera que considera la qualitat com una variable dependent del gènere.
3. El discurs sobre la televisió de qualitat tendeix a reproduir els discursos sobre l'excel·lència generats en el debat existent anteriorment sobre la noció de "servei públic". En aquest sentit, és possible distingir en el discurs sobre la qualitat televisiva uns components polítics, econòmics, ètics i estètics sobre la qualitat. Entre aquests, la noció "econòmica" sobre la qualitat és la que ha tingut una recerca més elaborada i sistemàtica que planteja el risc de "confondre", com ha estat el cas amb la noció del "servei públic", els objectius de la televisió amb els objectius de les empreses de comunicació. En aquest sentit, la interpretació de la qualitat en termes d'excel·lència del mercat porta a uns nivells de liberalització òptima que no repercuteixen en l'increment de la diversitat de la programació i, per tant, en la llibertat d'elecció per part dels espectadors.
4. El discurs sobre la "qualitat televisiva" és un discurs extraordinàriament dependent dels mètodes d'aproximació i de les perspectives utilitzades per a la seva definició. Així, és possible distingir quatre grans dimensions històriques del concepte "televisió de qualitat" que responen a quatre grans objectes d'estudi vinculats a la televisió: l'estudi del mode de producció de la televisió (serialització i estandardització), que porta a definicions normatives de la qualitat i al debat entre "apocalíptics i integrats", que es repeteix successivament

en l'àmbit de la Cultura davant la introducció de noves tecnologies i mitjans de reproducció; l'estudi de la relació entre el mitjà televisiu o els programes en funció d'uns objectius socials i/o econòmics (interès públic o eficiència) que porta a definicions de qualitat funcionalistes a través de l'avaluació del grau d'acompliment dels objectius (discursos del tipus, "és qualitat si compleix la funció informativa, o uns determinats índexs d'audiència, etc.); l'estudi del programa (en termes d'estructura i de tensió entre innovació/repetició) que porta a definicions estètiques de la qualitat i al reconeixement de les qualitats dels programes concrets, i l'estudi de la recepció i l'etnografia (en termes de negociació de la significació en funció de la biografia i del context de recepció) que porten a definicions extàtiques de la qualitat (discursos del tipus, és qualitat si algú aprèn alguna cosa específica, o se sent emocionat davant determinats plantejaments, és a dir, una noció de qualitat subjectivada).

5. El discurs sobre la qualitat televisiva és un discurs que depèn dels gèneres. És a dir, no es parla del mateix quan es parla d'un noticiari de qualitat que quan es parla d'una sèrie o un concurs de qualitat. La consideració d'uns o uns altres gèneres remet a uns mètodes d'anàlisi diferenciats i, per tant, a unes construccions discursives diferenciades sobre la qualitat. Malgrat que teòricament i tal com reconeixen diversos autors, els diversos conceptes generats en l'anàlisi sobre la qualitat es poden aplicar als diversos gèneres televisius (informatius i d'entreteniment o espectacle), s'atribueixen als gèneres informatius funcions polítiques i es mesura la qualitat en funció del grau d'informativitat o d'objectivitat respecte a la realitat, i als gèneres d'entreteniment, especialment la ficció televisiva, se'ls atribueix funcions rituals i de gaudi que remet a avaluacions de la qualitat des de la perspectiva estètica que remet a l'anàlisi dels elements interns com la seva estructura, el contingut, la forma o la interrelació entre forma i contingut.
6. L'anàlisi dels discursos sobre la "televisió de qualitat" permet establir línies de continuïtat, estructurades a partir de conceptes molt similars, amb els discursos formulats en el camp de l'estètica i en el camp de l'ètica televisiva. Pel que fa a la primera disciplina es poden identificar les seqüències següents:
 - La Qualitat a partir de la finalitat global de la Cultura.
 - La noció de Qualitat a partir de la funció específica del gènere (amb debats al seu interior sobre la representació de la realitat i l'expressió de la pròpia personalitat en funció dels diferents gèneres).
 - La Qualitat en termes de la relació entre forma i contingut, amb especificitats pròpies en el cas de la televisió com les referències a l'estructuració interna dels programes, la construcció dels personatges o la relació entre les diferents trames del mateix programa (discurs específic que fan els guionistes).
 - La noció de Qualitat en funció de la consideració dels mitjans tècnics utilitzats (discurs específic que fan especialment els productors i els realitzadors).

- La noció de Qualitat en termes de la funció extàtica i la seva vinculació a les expectatives dels espectadors (discurs que es fa des de l'anàlisi etnogràfica).
7. Pel que fa a la consideració de la “televisió de qualitat” des de la perspectiva ètica, cal esmentar que el discurs sobre la qualitat televisiva recull consideracions que van més enllà dels temes i dels gèneres dels quals parla la deontologia. Des d'aquest punt de vista, la “televisió de qualitat” és un àmbit susceptible de presentar elements originals i innovadors per a un replantejament ètic del mitjà televisiu, més enllà de la deontologia.
 8. Davant la dificultat d'identificar la consistència de la qualitat televisiva en termes ètics, el valor de la diversitat és el valor que genera un major consens en els diversos enfocaments. Malgrat tot, el valor de la diversitat no és un valor que indiqui continguts substantius ni polítiques de producció i de programació concretes més enllà d'obrir les portes a la major varietat possible. La diversitat, com el pluralisme en l'àmbit ètic, no resol el problema de la identificació de la qualitat en termes d'excel·lència, de distingir entre allò que és bo d'allò que no ho és. En aquest sentit, el valor de la diversitat té àmplies possibilitats d'instaurar-se en el debat com a contingut de la “televisió de qualitat”; de fet, són nombrosos els autors que els equiparen, donat que és un valor que necessàriament genera consens i que no imposa límits.
 9. El discurs sobre la diversitat com a valor de la “televisió de qualitat” emmascara el discurs sobre la diversitat com a necessitat del mercat. És a dir, no es pot considerar una simple i ingènua “coincidència” la introducció de noves formes de distribució del senyal televisiu com el cable i el satèl·lit, que tenen l'efecte d'un fraccionament de l'audiència amb el ressorgiment de la “diversitat” com a valor com si es tractés “únicament” d'una qüestió ètica quan esdevé també una nova condició del mercat. Així, cal interrogar-se sobre la coincidència en la denúncia de les valoracions normatives de la qualitat en termes de cànon titllades de “paternalisme insuportable” des d'actituds neoliberals com la de R. Murdoch i des de corrents aparentment més progressistes d'obertura cap a la diversitat.
 10. Davant la dificultat de pronunciar-se entre diferents tipus de criteris esmentats des de col·lectius diversos, s'observa en algunes recerques sobre la “qualitat televisiva” la tendència a delegar la definició o l'establiment de la qualitat en els professionals vinculats al mitjà televisiu.

Tal com mostren algunes de les recerques esmentades al llarg del treball de recerca que aquí es resumeix, els valors del professionalisme no necessàriament repercuteixen en un exercici ple de la responsabilitat en la tasca comunicativa sinó que sovint emmascaren determinades preses de partit que reforcen el consens social. Efectivament, no només els valors de l'“objectivitat”, la “imparcialitat”, la “neutralitat” o l'“equilibri” són contestats sinó també el respecte a la “diversitat”, al “pluralisme” i a la multiplicitat de punts de vista i corrents de pensament que permeten donar igual cabuda i tractament televisiu, a qualsevol argumentació legítima o il·legítima, fet que afavoreix la seva legitimació pública. La noció de “qualitat televisiva” des d'aquesta perspectiva

és una noció que inclou una actitud de participació compromesa en la tasca de representació de la realitat, complexa i problemàtica.

Premisses per a l'establiment d'un projecte de "televisió de qualitat"

En aquesta anàlisi s'ha partit d'una sèrie de premisses prèvies que afecten la formulació de les conclusions i l'establiment d'un "projecte de televisió de qualitat". En primer lloc i a manera de pressupòsit fonamental, la idea que la "televisió de qualitat" és un concepte relacional; és a dir, no es tracta d'una definició tancada de conceptes o de condicions prèvies, sinó que es tracta d'un concepte que avalua la relació entre un conjunt de característiques d'un objecte —sigui el sistema global de televisió, les cadenes, la programació televisiva en el seu conjunt o els programes televisius— i uns valors socials i contextuals determinats.

Per tant, el treball de recerca realitzat no s'ha proposat validar o refutar diverses definicions de "televisió de qualitat", sinó identificar els seus components, les variables del discurs i contextualitzar el debat sobre la "televisió de qualitat", respecte d'altres disciplines i àmbits socials de referència.

La "televisió de qualitat" és un projecte més que la suma d'una sèrie de condicions o d'àrees temàtiques. És cert que el discurs sobre la televisió de qualitat en les diferents àrees temàtiques involucrades és un discurs fàcilment "delegant". És a dir, en cada àmbit en què es parla de la qualitat (el sistema, la programació en la seva globalitat, les cadenes de televisió i els programes) es poden construir discursos teòricament sòlids que involucrin les altres àrees com determinants de la qualitat. Per exemple, un discurs sobre la qualitat de les cadenes de televisió pot fàcilment definir-se a través de condicions "per sobre" i "per sota" (*supra* i *infra*) sense entrar en l'anàlisi del funcionament de les cadenes i fer dependre la qualitat de les cadenes bé del nivell superior de les condicions que el sistema global de televisió defineix per a la seva actuació (en termes legislatius, financers o programàtics), bé dels resultats demanats als nivells inferiors com la política de programació o la producció de programes de qualitat.

Malgrat aquesta "delegació de responsabilitat" en la realització de la "qualitat televisiva", l'anàlisi dels discursos sobre la "televisió de qualitat" s'ha proposat identificar els elements substantius d'aquest projecte en cadascun dels àmbits de referència més enllà de les referències mútues als altres àmbits i de la implicació en el discurs de condicions necessàries externes al mitjà televisiu.

Ara bé, la voluntat d'identificar elements substantius de cadascun dels àmbits temàtics —és a dir, d'identificar elements definidors de la "qualitat del sistema", la "qualitat de la programació", la "qualitat de les cadenes" i la "qualitat dels programes"— no implica per part nostra que considerem suficient establir nivells independents de qualitat en cadascuna de les àrees i obtenir definicions estanques de la "qualitat del sistema", la "qualitat de la programació", la "qualitat de les cadenes" i la "qualitat dels programes televisius", malgrat que sí que és possible identificar els principals elements que intervenen en cadascuna d'aquestes àrees. És en aquest sentit que es parla de la "televisió de qualitat" com d'un "projecte" en el qual estan implicats un ampli ventall d'agents i d'àmbits.

A la pràctica, implica que la delegació mútua de responsabilitats en la realització d'una "televisió de qualitat" entre uns professionals (des dels polítics, els gestors de les cadenes, els programadors i els professionals implicats) i unes institucions (el Parlament i els òrgans de control i/o autoritats de l'audiovisual), eludeix flagrantment l'exercici de la responsabilitat en el propi àmbit. Però també implica que difícilment la millor voluntat de fer efectiva una "televisió de qualitat" per part dels diferents professionals i institucions que tinguin a veure en cadascun dels àmbits de responsabilitat pugui assolir uns resultats visibles i permanents sense la participació de la resta de sectors involucrats.